

ביקורם של קספר, בלתזר ומלכיר, שלושת מלכי המזרח, או המאגים, בבית לחם כדי לחזות בישו היילוד, המוזכר בתמציתיות בבשורה על-פי מתי בברית החדשה, זכה לגירסאות אינספור בספרות ובאמנות הנוצרית. את המשוכללת שבהן כתב הנזיר הגרמני יוהן מהילדסהיים בספר שיש בו לא מעט חורים וסתירות, מה שלא הפריע לתפוצתו של הספר ולפופולריות שלו.

"לא ממקום אחד באנו, / איש על רעהו דבר לא ידענו; / במזרח ובמערב מדינותינו ישתרעו, / ימים זורמים בינותיהן / והרי-אל יפרידון" (פרידריך קפל, הורדוס ומרים, 1850, תרגום יעקב פייכמן)

יוהן מהילדסהיים (1310\20-1375), נזיר ואחר-כך ראש מנזר כרמליטי מלומד, היה האדם המתאים לכתוב את הגירסה ה"מוסמכת" של הסיפור על ביקור שלושת המאגים (חכמים) מן המזרח (מתי ב' 1) או שלושה מלכי המזרח (זה שמם המקובל בעולם הנוצרי מהמאה השישית ואילך) אצל ישו היילוד בבית לחם. יוהן כותב כי הפגאנים שלא הכירו את כתבי הקודש קראו להם מאגים, והיהודים קראו להם כך בגלל קנאה. בבשורה על-פי מתי לא נזכר המספר שלושה, והוא הופיע לראשונה במאה השלישית אצל אב הכנסייה אוריגנס, וכשלושה הם מופיעים כבר על סרקופג מהמאה הרביעית ומאז ואילך.

יוהן ערך מסעות בגרמניה, צרפת ואיטליה, ליקט מסורות אגדיות בעל-פה ובכתב, צפה בליטורגיות לכבוד חג האפיפניה (התגלות) הנחוג במערב ב-6 בינואר, ונכח ב-1336 במילנו בתהלוכה מסורתית שבה הביאו תושבי העיר מנחות למזבח בבסיליקה על-שמו של הבישוף של מילאנו אוסטרגיוס (Eustorgius). הוא זה שהביא בשנת 343 את שרידי המלכים מקונסטנטינופול, שם שכנו עד שהקיסר הגרמני פרידריך ברברוסה, שצר על מילנו, קיבל אותם ככופר ומסרם לארכיבישוף של קלן. הסרקופג הונח בקתדרלה הישנה, וזו נבנתה מחדש מ-1248 ואילך כדי להכיל את עולי הרגל הרבים, ובשנת 1322 הובאו אליה שרידי המלכים.

שחזור סצינת הולדת ישו וביקור המלכים בכנסיית קרייטברג באמסטרדם

יוהן מהילסהיים כתב את החיבור על שלושת המאגים לבקשתו של הבישוף של מינסטר לציון מאתיים שנה להבאת הסרקופג ובו השרידים של שלושה המלכים לעיר. הספר הופיע ב-1370 לערך בלטינית תחת השם "תולדות שלושת המלכים" (Historia Trium Regum), ששרד בכשמונים כתבייד, בגירסאות שונות, מהן מאוירות, תורגם לגרמנית ב-1389, ואחר-כך להרבה שפות, נדפס לראשונה ב-1477 ונהפך לגירסה המקובלת במערב של האפיזודה הזאת בסיפור לידתו של ישו, וגם בסופו של דבר על התנצרותם של שלושת המלכים.

יוהן מהילסהיים מספר בספרו גירסאות קדומות של סיפור שלושת המלכים בכתבייד שהגיעו בשנת 1200 מהודו לעכו וממנה לאירופה. בין היתר, הוא מספר, הגיע לעכו כתר הזהב של מלכיו, אחד משלושת המלכים, כתר משובץ אבני חן. מלכיו היה מלך נוביה וערב ויוחסו לו סגולות מרפא. עוד מקור השראה לסיפור המלכים היה אגדת הזהב (Legenda aurea) הפופולרית מאת הבישוף של מילנו יעקובוס דה וורג'ינה משנת 1265, המביא מדבריהם של מחברים מדורות קודמים, וכן הספר "המסע בארץ הקודש" מאת הכומר הגרמני רודולף פון סודהיים (Sudheim) משנת 1350.

האפיזודה הזאת בחיי ישו עוררה את הדמיון היצירתי ועודדה חופש יצירתי, והיא קיבלה מקום חשוב באיקונוגרפיה ובאמנות (התיאור המפורסם ביותר הוא הפסיפס הביזנטי בבסיליקת סנט אפולינרה בראוונה מהמאה השישית). המשורר הגרמני גתה, שגילה ב-1818 תרגום ימי-ביניים לגרמנית של הספר והביא אותו לידיעת הציבור, שייך אותו למסורת הספרות העממית (Volksbücher) שהומצאה ונכתבה למען פשוטי העם החסרים, לדבריו, חוש ביקורתי ונהנים מסיפורים משובבי לב ומשעשעים.

לאמיתו של דבר, הספר הזה, שכמו ספרים אחרים מאותה תקופה נועד בעיקר לקהילת הנזירים, חושף תמונת עולם דמיונית של המזרח ושל ארץ ישראל בתקופת הבית השני וכולל הרבה אלוזיות למקרא. בעיקר הוא מבטא את הרצון להשלים את הסיפור המופיע בקצרה בבשורה על-פי מתי ולספר מי היו מלכי המזרח, כמה היו, מה היה שמם ומה עלה בגורלם אחרי ששבו מהביקור בבית לחם. וכך, דמויות בלי שם זכו לשם, לביוגרפיה ולחיים שלאחר המוות.

האפיזודה הזאת בחיי ישו עוררה את הדמיון היצירתי ועודדה חופש יצירתי, והיא קיבלה מקום חשוב באיקונוגרפיה ובאמנות. המשורר הגרמני גתה, שגילה ב-1818 תרגום ימי-ביניים לגרמנית של הספר והביא אותו לידיעת הציבור, שייך אותו למסורת הספרות העממית

הנה הסיפור בבשורה על-פי מתי: "וַיְהִי בִּימֵי הוֹרְדוֹס הַמֶּלֶךְ פֶּאֶשֶׁר נִוְלַד יֵשׁוּעַ בְּבֵית-לָחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ מַגִּישִׁים מֵאֲרֶץ מִזְרַח יְרוּשָׁלַיִם: וַיֹּאמְרוּ, אֵיךְ מֶלֶךְ הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר יֵלֵד? כִּי רָאִינוּ אֶת-כּוֹכְבוֹ בַּמִּזְרָח וַנָּבֹא לְהִשְׁתַּחוּת לּוֹ: וַיְהִי כַּשְׁמַע הוֹרְדוֹס הַמֶּלֶךְ אֶת-דִּבְרֵיהֶם וַיִּחְרַד הוּא וְכָל-יְרוּשָׁלַיִם עִמּוֹ: וַיִּקְהַל אֶת-כָּל-רֹאשֵׁי הַכֹּהֲנִים וְסוֹפְרֵי הַעֵם וַיִּשְׁאֵל אֹתָם לֵאמֹר אֵיפֹה יֵלֵד הַמָּשִׁיחַ: וַיֹּאמְרוּ לוֹ בְּבֵית-לָחֶם יְהוּדָה כִּי-כֵן פָּתוּב בְּיַד הַנְּבִיא: וְאַתָּה בֵּית-לָחֶם אֲרֶץ יְהוּדָה אֵינְךָ צֶעִיר בְּאֶלְפֵי יְהוּדָה כִּי מִמֶּךָ יֵצֵא מוֹשֶׁל אֲשֶׁר יִרְעָה אֶת-עַמִּי יִשְׂרָאֵל: אֲזַי קָרָא הוֹרְדוֹס לַמַּגִּישִׁים בְּסֵתֶר וַיִּחְקֹר לְדַעַת הָעֵת אֲשֶׁר נִרְאָה הַכּוֹכֵב: וַיִּשְׁלָחם בֵּית-לָחֶם וַיֹּאמְרוּ לָכוּ חֲקֹרוּ הֵיטֵב עַל-דִּבְרֵי הַנָּעִר וְהִנֵּה פִּי־תִמְצְאוּן אֹתוֹ וְהַגִּדְתֶּם לִי וְאֲבֹאָה לְהִשְׁתַּחוּת לּוֹ גַּם-אֲנִי: וַיְהִי כַּשְׁמַעם אֶת-דִּבְרֵי הַמֶּלֶךְ וַיָּלְכוּ וְהִנֵּה הַכּוֹכֵב אֲשֶׁר-רָאוּ בַּמִּזְרָח הָלַךְ לִפְנֵיהֶם עַד אֲשֶׁר-בָּא וַיַּעֲמֵד מִמַּעַל לְאֲשֶׁר-הָיָה שֵׁם הַיֵּלֵד: וַיֵּרְאוּ אֶת-הַכּוֹכֵב וַיִּשְׂמְחוּ שִׂמְחָה גְדוֹלָה עַד-מָאֵד: וַיָּבֹאוּ בֵּיתָהּ וַיִּמָּצְאוּ אֶת-הַיֵּלֵד עִם-מָרִים אִמּוֹ וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ-לוֹ וַיִּנְתְּחוּ אֶת-אֹצְרוֹתָם וַיִּקְרִיבוּ לוֹ מִנְחָה זָהָב וּלְבֹנָה נֹמֶר" (מתי ב' 1-11).

הבשורה על-פי מתי שאלה את הבאת המתנות ("זהב ולבונה ומור") שהביאה מלכת שבא לשלמה מהסיפור המקראי, "ותתן למלך מאה ועשרים כפר זהב ובשמים הרבה מאד ואכן יקרה (מלכים א' י' י'), מ"כל הארץ מבקשים את פני שלמה" (מלכים א' י' כ"ד), כי המון גויים יבואו משבא, "זהב ולבונה ישאו ותהלל יהנה יבשרו" (ישעיהו ס' ו'), ו"מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכנז יקריבו. וישתחוו לו כל מלכים כל גוים יעבדהו" (תהלים ע"ב י"א-י"א).

אוריגנס גזר משלוש המתנות שהביאו המלכים, לפי מתי, שמדובר בשלושה מלכים (לפי אחרים, משלושת בניו של נח). הבשורה גם אינה אומרת דבר על מוצאם של המלכים (וגם אינה מספרת שישו נולד באורווה כששור וחמור צופים ביילוד). במלים אחרות, הסיפור הקצר בבשורה על-פי מתי השאיר כר גדול לדמיון היצירתי. כך, למשל, לפי אגדת הזהב הדרך לירושלים ארכה 12 יום, היירונימוס סבר שהמלכים רכבו על גמלים דרומדרים (בעלי זבשת אחת) שגומאים ביום מה שסוסים גומאים בשלושה ימים.

יוהן מהילדסהיים נדרש לבחור בין גירסאות שונות. הוא קיבל שהמלכים היו צאצאיו של בלעם, וזה בהשראת נבואת בלעם "דָּרָךְ כּוֹכָב מִיֶּעֶקֶב" (במדבר כ"ד י"ז), לא אימץ את שמותיהם בעברית (גלגלתא, מאגאלתא וטרראטה) ובשפות אחרות אלא את השמות שהתקבעו במערב בסביבות 500 לספירת הנוצרים או אפילו מאוחר יותר: קספר, בלתזר, ומלכיר, והשערות שונות הוצעו בנוגע למוצאם. בתמונת העולם שלו ארצות מוצאם היו "שלוש ארצות הודו". במקום אחד הוא כותב שמלכיר מלך על נוביה וערב, בלתזר על גודוליה וסבה (Godolia and Saba), כנראה פרס ועיראק, וקספר על Thaars, היא תרשיש (טרסוס שבאסיה הקטנה), ארצות שהצטיירו בדמיונו כאיים שיש בהם מדבריות השורצים חיות ונחשים נוראים, אך גם זהב, מור, ולבונה.

הבשורה על-פי מתי שאלה לסיפור המלכים את הבאת המתנות שהביאה מלכת שבא לשלמה מהסיפור המקראי

שלושת המלכים ציפו להתגשמות הנבואה של בלעם, "הכוהן של מואב". שלושתם ראו את הכוכב באותו זמן. בלתזר הקים מצפה כוכבים על גבעה גבוהה, גבעת Vaus, או גבעת הניצחון, שם צפו בשמים 12 אסטרונומים עד שהופיע כוכב בהיר שעליו התנבא בלעם, בדמותו של ישו וצלב, ובישר על לידת המשיח בעיר הקטנה בית לחם, שממנו נשמע קול מבשר, אולי של מלאך, "היום הזה נולד לנו מלך היהודים שהעם מחכה לו. לכו אליו וסגדו לו."

אף ששלושת המלכים חיו רחוק זה מזה ודיברו בשפות שונות זו מזו הם מצאו מיד שפה משותפת. כל אחד מהם יצא לדרך מלווה בשיירה גדולה של סוסים, פרדות וגמלים שלא אכלו ושתו כל הדרך. הם רכבו בלילות, מונחים על-ידי הכוכב, ולא נחו לרגע. לפי היירונימוס הדרך ארכה 12 לילות והם רכבו כאמור על דרומרים, גמלים חד-דבשתיים שגמאו ביום אחד דרך שלסוסים נדרשו שלושה ימים. הם לא יצאו לדרך לבדם אלא נלוו אליהם רבים. השלושה נפגשו בגבעת הגולגולתא ומשם רכבו לירושלים וחקרו את תושבי העיר היכן מקום הולדתו של כריסטוס. המלך הורדוס, ששמע על בואם, חקר את יועציו ואמר להם שהוא נולד בבית לחם יהודה והכוכב הנחה אותם לשם. הם מצאו את ישו העולל בבית קטן ליד האבוס ומריה אמו יושבת לצדו.

דה וורג'ינה מביא חמש דעות למה הביאו מתנות. אחת כי במזרח לא נהוג לבוא לבקר בידיים ריקות, ושתיים כי הביאו למריה זהב כדי לפטור אותה מעוני ובשמים כדי להקל על כאביו של היילוד ולטהר את האוויר באורווה. הוא יודע לספר כי שלושים מטבעות הזהב שהביא המלך מלכיר, הן המטבעות שבזז נבוכדנצר ממקדש שלמה. לפי יוהן מהילדסהיים המלכים הביאו אתם הרבה חפצי ערך יקרים מזהב ומכסף, מהם כאלה שאלכסנדר מוקדון השאיר אחריו בהודו, פרס ובבל, וחלקם חפצי ערך שמלכת שבא הביאה למקדש שלמה.

בבואם, המלכים נחרדו כל כך למראה המקום וחשו כבתוך כבשן, ולכן שכחו את עושר המתנות. מלכיר נתן תפוח מוזהב ושלושים מטבעות, והשניים האחרים מור ולבונה. הזהב מסמל את כוחו של מלך, הלבונה (קטורת) את המשחה, והמור את הקבורה. מלאך הזהיר אותם לא לחזור אל הורדוס והם וכל בני לווייתם פנו לשוב לארצותיהם. הוא גם מספר מה עלה בגורלן של המתנות שהביאו והמשפחה הקדושה השאירה אחריה.

הדרך של שלושת המלכים חזרה לארצותיהם נמשכה שנתיים. הם נדרו להיפגש פעם בשנה וכל אחד מהם סיפר לבני עמו מה ראה בבית לחם. יחד בנו בית תפילה על גבעת Vaus ומעליו מגדל, וגם בנו עיר חדש Suwella, והכינו לעצמם קבר. השליח להודו, תומא, הטביל אותם לנצרות והם נהפכו לבישופים ואחריהם הלכו רבים. לפני מותם הורישו את העיר לכנסייה. הם מתו בזה אחר זה ומאתיים שנה אחרי מותם מצאה הלנה, אמו של הקיסר קונסטנטינוס, את קברם של שני מלכים ואת שרידי השלישי גאלה מידי הכופרים (הנסטוריאנים). בסיפור מסעותיו (1298) העיד מרקו פולו שראה את שרידי שלושת המלכים בשלושה קברים מפוארים ב-Suwella ומה סיפרו לו תושבי המקום, אבל עדותו נדחתה, כמו כל ספרו, כבדיה. ואשר לתושבי "הודו" שנטבלו לנצרות הקתולית, הם חזרו להיות פגאנים.

ספרו של יוהן מהילדסהיים מלא פרטים ובעיקר הוא גדוש בסיפורי פלאות, שרק מקצתם הבאתי כאן. בכל מקרה, הוא לא הצליח לחבר סיפור קוהרנטי ובמה שכתב יש לא מעט חורים וסתירות. כל זה, כמובן, לא הפריע לתפוצתו של הספר ולפופולריות שלו. בכל מקרה, לחוגגים את חג ההתגלות אין מן הסתם צורך בסיפור הפלאות הזה ודי בבשורה על-פי מתי. ואשר לשלושת מלכי המזרח, הם נחים בסרקופג דמוי בסיליקה עשוי עץ ומצופה זהב, כסף ואמייל, מעוטר ביותר מאלף יהלומים וחרוזים ו-74 דמויות מגולפות.